

วัตรปฏิบัติ

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

เทศน์เช้า วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

ณ วัดสันติธรรมาราม ต.คลองตากต อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

อันนี้มันแบบว่า ถ้านะ ถ้าเรื่องของศาสนา ถ้าเอาโลกมาปนกับศาสนาตั้งแต่ที่แรกเลยแล้ว มันจะเสีย พระพุทธเจ้าถึงแบ่งไง แบ่งศาสนา แบ่งธรรม แบ่งธรรมก็คือว่าแบ่งเรื่องของวัดกับเรื่อง ของบ้านให้ต่างกันออกไป นี่ก็เหมือนกัน มุ่งแต่ว่าการก่อสร้าง เห็นว่าเป็นการขาดแคลนไง แต่ ไม่ได้มองว่าหัวใจมันขาดแคลนอะไรบ้าง วัตถุประสงค์จะขาดแคลนหรือมันจะไม่ขาดแคลน มันเป็นเรื่องของวัตถุ ศาสนวัตถุเว้ยไม่ใช่ศาสนธรรม ศาสนวัตถุ แล้วเห็นว่าวัตถุประสงค์มันขาดแคลน แล้วก็จะ ไปทุ่มกับวัตถุ

มันแปรสภาพอยู่แล้ววัตถุนี่ เราพึ่งได้ไหม? อาจารย์มหาบัวท่านพูดประจำ เห็นไหม ไม่มี ของใดๆ ในโลกนี้พึ่งได้หรอก แม้แต่แก้ว แหวน เงิน ทองอยู่กับมือ อยู่กับข้อมือเรา เวลาเจ็บไข้ ได้ป่วยมันช่วยอะไรเราได้ เราพึ่งมันได้ไหม? แต่ทางโลกว่าพึ่งได้ พึ่งได้ในปัจจัย ๔ เงินคือพระเจ้า ก็พวกเอ็งใจมันต่ำต่างหากถึงมองเงินเป็นพระเจ้า ถ้าใจมันสูง เงินนี้เป็นแค่สื่อในการซื้อขาย เท่านั้น แต่ถ้ามองเงินเป็นพระเจ้า เรามันใจต่ำ ใจต่ำหมายถึงว่าเราเห็นแก่นั้น เรามองไม่เห็น ธรรมไง

นี่ความละเอียดอ่อนมันลึก ลึกขนาดว่าเราไม่เห็น เราไม่สามารถเห็นสิ่งที่พึ่งได้จริง เรา ไปเห็นว่าสิ่งนี้พึ่งได้จริง แล้วมันพึ่งไม่ได้จริง เห็นไหม ถ้าพึ่งได้จริงทำไมถึงที่สุด มันพึ่งได้แต่ ปัจจัย ๔ เครื่องอยู่อาศัยในโลกนี้ แต่เวลาตายไปนี่บุญกุศลพาไปต่างหาก บุญกุศลในหัวใจมันพา ไป บุญกุศลของเรามันจะพาไป จะไปประเสริฐ ไปไหนมันบุญกุศลพาไป นั่นขนาดว่าเป็นเรื่อง ของบุญกุศลนะ แล้วเรื่องประพฤติปฏิบัติมันลึกกว่าบุญกุศลเข้าไปอีก เพราะว่าข้ามทั้งบาปและ บุญ ผู้ที่ผ่านพ้นบาปและบุญ บุญมันเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งให้อยู่ บุญนี่เครื่องเหนี่ยวรั้ง

อย่างเช่นอาจารย์มหาบัวเล่าเรื่องหลวงปู่มั่นปรารณาพุทธภูมิ แล้วเวลาจิตสงบไป พอจิตสงบไปมันก็จิตสงบไป พอวิปัสสนามันคิดถึงบุญกุศลที่เคยสร้างไว้ ปรารณาพุทธภูมิ เห็นไหม มันอาลัยอาวรณ์ อาลัยอาวรณ์มากไม่ยอมไป เพราะว่าเราสร้างบุญกุศลไว้เป็นพระพุทธเจ้า นี่อาจารย์เล่าละ บุญกุศลไง มันเป็นบุญกุศล เพราะการสะสมบารมีมา จะสร้างเป็นพระพุทธเจ้าต่อไป หลวงปู่มั่นนี่ แล้วเวลาจิตสงบไปมันไม่ยอมวิปัสสนา มันจะวิปัสสนานี้มันยก มันอาลัยอาวรณ์ ใจมันเหนียวรั้ง ใจมันไม่ไป

นี่ขนาดบุญเยี่ยมนะ เพราะปรารณาพุทธภูมิ แล้วข้างบนนั่นนะ แล้วบุญกุศลของเรามันไม่ได้ปรารณาพุทธภูมิหรอก ปรารณาแค่ภพชาติ แค่เป็นเทวดา เป็นพรหม ปรารณาภพชาติ หน่อยเดียว แล้วมันเหนียวรั้งไว้นั้นนะ นี่บุญกุศล ว่าบุญกุศลยังต้องข้ามพ้นไป นี่กรรมมันลึกซึ่งขนาดนั้น แล้วเวลาท่านพ้นไปแล้ว หลวงปู่มั่นพ้นไปแล้วนะ เป็นพระอรหันต์ไปแล้ว แล้วยังกลับมาสอน กลับมาเอาเจ้าคุณอุบาลี

เจ้าคุณอุบาลีปรารณาพุทธภูมิเหมือนกัน แล้วหลวงปู่มั่นไปแก่เจ้าคุณอุบาลีที่วัดเจดีย์ หลวง เชียงใหม่ เกียงกันอยู่อย่างนั้นแหละ เกิดตาย เห็นไหม นี่ฟังนะ เวลาตัวเองปรารณาพุทธภูมิ เวลาวิปัสสนาไปมันก็จะติด ติดของเรา มันอาลัยอาวรณ์ ไปไม่ได้ ไปไม่ได้ แต่พอพ้นไปแล้ว พ้นจากกิเลสทั้งหมด มันว่างหมด มันรู้ถึงโทษของการเกิดและการตาย การพ้นจากบุญและบาปไป เห็นไหม บุญและบาป บาปคือการทำแล้วเกิดในที่ต่ำ บุญทำให้เกิดในที่สูง แล้วสะสมไปเป็นบารมีธรรมอยู่ในหัวใจ พระพุทธเจ้าสะสมบารมีธรรม

นี่บุญและบาปอยู่ในใจ แล้วข้ามพ้นไปแล้วถึงบอกว่าข้ามพ้นไปก็ปล่อยวางหมด นี่พ้นจากบุญและบาปไป มันสูงสุด นิพพานเยี่ยมกว่าอย่างอื่น ออกมาสอนเจ้าคุณอุบาลีไง “การเกิด การตายมันทุกขันะ เกิด ตาย ภพชาติมันทุกขันะ มันทุกขัขนาดไหน?”

เจ้าคุณอุบาลีก็พุทธภูมิ นี่อาจารย์บอก อาจารย์เล่าให้ฟังไง เจ้าคุณอุบาลีก็พุทธภูมิ ปรารณาพุทธภูมิมาด้วยกัน เวลาเทศน์นี้รำลือเลย เจ้าคุณอุบาลีนี้ ปรารณาพุทธภูมิ แล้วหลวงปู่มั่นก็แก่ แก่เกียงกันอยู่อย่างนั้นแหละ เพราะเจ้าคุณอุบาลีเป็นเจ้าคณะภาคปกครองทางเชียงใหม่ แล้วตั้งหลวงปู่มั่นเป็นเจ้าคณะจังหวัด แล้วไม่ยอม นี่ต่อกันด้วยตำแหน่ง ต้องไปคุยกับที่วัดเจดีย์ หลวง

นี่การเกิดการตายต่อไปมันทุกข์ คือทำให้หักใจเข้ามาวิปัสสนา นี่เจ้าคุณอุบาลีก็ยังมีมาสร้างบารมีอีก สร้างบารมีต่อไปเป็นพระพุทธเจ้า ปรรณนาพุทธภูมิต่อไป จนหลวงปู่มั่นหักกลับพยายามหักกลับ เพราะตัวเองเห็นโทษของมันแล้ว เห็นโทษของบุญและบาป ข้ามพ้นบุญและบาปไปแล้ว ก็พยายามจะให้เจ้าคุณอุบาลีละทิ้ง ละทิ้งได้ อาจารย์เล่าให้ฟังว่าแก่นใจเจ้าคุณอุบาลียอมรับ ยอมรับแล้ววิปัสสนาพ้นออกไป พ้นออกไปจากบุญและบาป

บุญที่สร้างสมมามันลึกซึ่งขนาดนั้น นี่มันลึกซึ่งขนาดที่ว่าเราข้ามพ้นไปได้ ศาสนาเรา ประเสริฐ ประเสริฐจริงๆ ประเสริฐมหาศาลเลย แต่เราเข้ากันไม่ถึง พอเราเข้าไม่ถึง เราเข้าไป เราเริ่มต้นมาจากกิเลส ทุกคนเกิดมาจากกิเลส แล้วใจปรารถนาจะเข้าถึงธรรม ปฏิบัติให้ถึงธรรม แต่เวลาปฏิบัติทำไมไปติดในวัตถุล่ะ? ไปติดในปัจจุบัน ๔ แค่นั้นเอง เห็นว่าเงินทองนั้นมีประโยชน์

เงินทองมีประโยชน์มากถ้าเราใช้เป็นประโยชน์ แต่บุญกุศลต่างหากมันละเอียดกว่าเงินทองนั้น แล้วสามารถทำให้เราไปเกิดดี เกิดในภพชาติการเกิดดีขึ้น เงินทองมันใช้ได้ชาตินี้เงินทองนี้ชาตินี้ แล้วเงินทองเรายังใช้ในทางที่ผิดได้ ถ้าจิตใจเราไม่สะอาดพอ เงินทองนี้ใช้ทางไหนก็ได้ ซื่อเยาเสพติดมาเสพก็ได้ อะไรก็ได้ทั้งหมดเลย เงินนี้ เห็นไหม เงินทองเป็นตัวกลาง แต่หัวใจที่มันละเอียดอ่อนกว่าตัวนั้นต่างหาก

นี่เรามาหาตัวนั้น ตัวที่เป็นธรรมแท้ใจ แต่ธรรมแท้มันต้องวัตรปฏิบัติ วัตรปฏิบัติเข้าไปหาธรรม ปฏิบัติทางเครื่องดำเนินเข้าไปหาธรรม ไม่ใช่ศาสนวัตถุในการก่อสร้าง ในการหา ในการสะสม อันนั้นมันเป็น สะสมบารมีอย่างนี้ถึงว่ามันเป็นวิหาร เป็นโบสถ์วิหาร เป็นการก่อสร้าง อันนั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่วัตรปฏิบัติ เห็นไหม มันจะเกิดความทุกข์ยากขนาดไหน แต่วัตรปฏิบัติมันสามารถวนไปได้ไง วัตรปฏิบัติ

สมัยหลวงปู่มั่นใช้กระบอกไม้ไผ่เอาน้ำขึ้นหลัง เวลาเอาขึ้นหลังแบกมาจากตีนเขาขึ้นไปบนภูเขา วันหนึ่งใช้แต่ไม้ปล้องนั้น ใช้น้ำขนาดนั้น นี้อยู่ในวัตรปฏิบัติแล้วมันจะได้ธรรมมาไง แต่นี้จะปฏิบัติก็ขอให้มีความสะดวกสบายก่อน อะไรก็สะดวกสบายก่อน นีโลกเข้ามาจับใจ เราปรารถนาธรรม มันต้องเอาวัตรปฏิบัติของธรรม วัตรปฏิบัติไง ปฏิบัติทางเครื่องดำเนินของศาสนาเป็นทางดำเนินเข้าไปหาธรรม

แต่นี้พอจะปฏิบัติก็จะเอาแต่วัตถุมา เพราะเรานี้คุณภาพชีวิต คุณภาพชีวิตในการดำรงอยู่ของเรามันเคยสุขสบายมาพอสมควร เวลามานแล้วเราก็จะเอาอย่างนั้นมา อย่างนั้นมามันก็เป็น

เครื่องดำเนินของกิเลส กิเลสมันยืมเลย เพราะเป็นความอำนาจของมันใช่ไหม? เพียงแต่ย้ายที่เอง เวลาบวชพระใหม่ๆ บวชเพื่อพักผ่อน เขาว่าอย่างนั้นนะ บวชพรรษาหนึ่ง มันเครียดจากการงาน บวชไปพักผ่อน กะว่าบวชแล้วจะไปพักผ่อนใจ ไม่ได้บวชไปหาธรรม ถ้าบวชไปหาธรรมมันต้องตั้งต้น อย่างหลวงปู่มั่น ก่อนท่านจะบวชจริงเป็นปะขาวตั้ง ๓ ปี ต้องเป็นปะขาว ๓ ปี ให้รู้ช่องการ ให้รู้ตรงนี้ใจ ให้เข้าใจ ให้ซึ่งใจ ให้เข้าใจ ให้ซึ่งของวัตรปฏิบัติ

ประเพณีของพระอริยเจ้า เห็นใหม่ การซ้อนผ้ากันนี้ประเพณีของพระอริยเจ้า แล้วเราเข้าไปทรงประเพณีของพระอริยเจ้า เราไม่รู้อะไรเข้าไปเลย เราก็ต้องเอาความคิดความเห็นของเราเข้าไปจับประเพณีของพระอริยเจ้า พอไปจับประเพณีของพระอริยเจ้า อย่างนั้นก็ละเอียดเกินไป อย่างนั้นทำให้ลำบาก อย่างนั้นเป็นอัตตคติมถานุโยค นี้แล้วจะเข้าหาธรรมนะ มันไปทำลายวัตรปฏิบัติ เครื่องดำเนินเข้าหาธรรม มันไม่ใช่ว่าดำเนินเข้าไปหาธรรม นี้ผู้ปฏิบัติ

ฉะนั้น จะมาขอเรื่องการก่อสร้างนั้นไม่ฟัง ไม่ฟัง บอกเลยบอกว่าไม่ฟังแล้ว ไม่เกี่ยว วัตรปฏิบัติทำไมไม่ทำ? วัตรปฏิบัติ วัตรปฏิบัติมันไม่มีอะไรเลยนะ มันเกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้น เห็นใหม่ พระกัจจายนะขอพระพุทธเจ้า จากรองเท้าที่ได้ชั้นเดียว แล้วพออยู่ชนบทประเทศ หินมันคมขอให้ใส่รองเท้าหลายชั้นได้ พระพุทธเจ้าก็อนุญาต เห็นใหม่ เพราะรองเท้าชั้นเดียว หนึ่งชั้นเดียว หินมันคมมันบาดเท้าหมด ใส่รองเท้าชั้นเดียวก็ไม่ไหว นี้วัตรปฏิบัติ

ในที่ชนบทประเทศ เห็นใหม่ จากในมัชฌิมาในอินเดีย บวชพระ ๑๐ องค์ พระ ๑๐ องค์ ถึงจะบวชพระได้ แต่ในชนบทประเทศหาพระได้ยาก ๕ องค์ก็บวชได้ ๕ องค์เท่านั้น บวชเป็นพระสมมุติกขึ้นมาจตุตถกรรมเป็นสงฆ์ได้ นี้วัตรปฏิบัติอยู่ที่เครื่องดำเนิน อยู่ที่ตรงนั้นด้วย อยู่ที่เหตุว่าตรงนั้นมันเป็นชนบทประเทศหรือเป็นมัชฌิมา มัชฌิมาในอินเดียภาคกลางมันอุดมสมบูรณ์ นี่อยู่ที่วัตรปฏิบัติ เราเข้าไปปฏิบัติ เราเข้าป่าเพื่อประพฤติปฏิบัติ เห็นใหม่ วัตรปฏิบัติ นั้นเราก็ต้องปรับให้เราเข้าไปสิ เพราะเราเข้าป่าไปหาสถานที่วิเวก ที่สงัด ที่ควรแก่การงาน เราไม่ใช่เข้าป่าไปเพื่อพัฒนามาให้เป็นกรุงเทพฯ หรือ

กรุงเทพฯ มันอยู่ที่กรุงเทพฯ นั้น อยากสะดวกสบายก็อยู่ในกรุงเทพฯ สิ ทำไมเวลาออกไปอยู่ในป่าจะไปพัฒนาป่าให้มันเหมือนกรุงเทพฯ ละ? นี่มันไปแก้กิเลสหรือไปสะสมกิเลส ถ้าสะสมกิเลสก็คือสะสมความอยากพัฒนา อยากให้เขานับถือ อยากให้มีชื่อเสียง อยากมีกิตติศัพท์ เกียรติคุณ อันนั้นเป็นธรรมหรือ? อันนั้นไม่ใช่ธรรม อันนั้นเป็นหัวโจน หัวโจนขนาด

ว่าสมมุติในชาติเรา ภายของเราเรายังจะให้เห็นธรรมตามความเป็นจริง ภายนี้ไม่ใช่เรา ความคิดนี้ไม่ใช่เรา สิ่งทีละสมมุติเข้ามาในใจเราไม่ใช่เรา แล้วไม่ใช่เรา อะไรเข้าไปจับว่าไม่ใช่เราล่ะ?

มันเราล้วนๆ แต่มันไม่ใช่เราเพราะอะไร? ก็ต้องมีวัตรปฏิบัตินี้เข้าไปจับไง จากที่ว่าเราสู้ด้วยตัวเราเองไม่ได้ วัตรปฏิบัติเครื่องยับยั้งใจ ชันฉธรรม เห็นไหม พุทโธ พุทโธ ยับยั้งมันด้วยพุทโธ ยับยั้งความคิดของเราให้อยู่ไว้ก่อนไง ความคิดเดิมมันคิดแบบโลก คิดแบบสะสมนี้ไง เราก็ยับยั้งก่อน ยับยั้งไม่ให้ความคิดเดิมนี้อไหลไปด้วยความเคยตัว ยับยั้งแล้วมันหยุดนิ่ง มันหยุดเพื่อจะให้เรามีโอกาสยกขึ้นวิปัสสนาใจ ยกขึ้นพิจารณาสิ่งที่ว่ามันหาความทุกข์มาให้ใจนี้ไง

นี่วัตรปฏิบัติ วัตรปฏิบัติจากข้างนอก แล้ววัตรปฏิบัติจากข้างในใจ ในหัวใจ เห็นไหม วัตรปฏิบัติ กำหนดจะภาวนาก็ชั่วโง่งม ก็น่าที่ พรรษานี้จะทำอย่างไรบ้าง นี่วัตรปฏิบัติ ข้อวัตรปฏิบัติ วัตรปฏิบัติคือข้อวัตร คือกตึกา คือการตั้งเข้ามาจากบังคับใจตัวเองใจ นี่ศีลธรรม วินัยมันมีอยู่แล้ว ธรรมวินัย ขนาดศีลยังมีศีลในศีล ศีล ๒๒๗ ศีล ๒๑,๐๐๐ ข้อ ยังมีธุดงค์วัตรอีกต่างหาก ธุดงค์วัตร ไม่นอนทั้งวันทั้งคืน มีศีลข้อไหนที่ว่าเนสัชชิกไม่ให้นอนเลย

นี่ยังต้องตั้งวัตรปฏิบัติเข้ามาเพื่อจับ วัตรปฏิบัติอันนี้ยกขึ้นมาให้เป็นเครื่องดำเนิน ให้เป็นเครื่องอยู่อาศัย อันนี้ถึงจะเป็นพระปฏิบัติจริงใจ ถึงจะเป็นผู้ที่เห็นโทษของทุกข์ จะพ้นจากทุกข์ไปได้ไง เห็นโทษของวิญญูะ เห็นโทษของการเวียนว่ายตายเกิด เห็นโทษของบุญและบาปไป เราเห็นโทษของบาปแต่อยากได้บุญไป บุญมันเป็นเครื่องล่อ เป็นวัตรปฏิบัติเท่านั้น บุญ สุขในการทำสมาธิ สุขอันนี้เพื่อให้หัวใจหล่อเลี้ยงใจไปให้พ้นจากทางเดิน พ้นจากวิญญูะ พ้นจากเส้นทางเดินของใจที่มันมีทางเดินอยู่ ลบล้างทั้งหัวใจด้วย ลบล้างทั้งทางเดินนั้นด้วยใจ ลบล้างวิญญูะ วิญญูะมันมีอยู่ก็เป็นของจิตดวงอื่น ไม่ใช่วิญญูะของจิตดวงที่มันพ้นจากวิญญูะนั้นใน

จิตที่พ้นจากวิญญูะ ถึงว่าลบล้างทั้งทาง คือลบล้างวิญญูะ ยังลบล้างจิตที่ไปอีกต่างหาก ลบล้างตัวเราไป ลบล้างหัวใจที่ยึดติดสิ่งนั้น หัวใจที่มันยึดติดอยู่ถึงนั้น ลบล้างด้วยนี้วัตรปฏิบัติ ไม่มีวัตรปฏิบัติ ใครจะทำได้อย่างไร? ไม่มีวัตรปฏิบัติมันก็เป็นการคิดของกิเลส เป็นความคิดของจะไปพัฒนาไป จะไปพัฒนาภูเขาเลากาให้เป็นเมือง จะพัฒนาจิตนี้ให้เป็นพระอรหันต์ไป จะพัฒนาด้วยความสกปรกโสโครก พัฒนาด้วยกิเลส พัฒนากิเลสไป ยิ่งพัฒนาเข้าไปมันก็คอร์ปชั่นเวลาคอร์ปชั่นข้อวัตร คอร์ปชั่นในหัวใจ คอร์ปชั่นทั้งหมดเลย แล้วมันจะเอาอะไรไปพ้นล่ะ?

มันจะพ้นไปได้อย่างไรในเมื่อตัวเองสกปรก ความคิดสกปรก เอาความสกปรกนั้นล้าง สกปรกมันจะไปได้ได้อย่างไร? ถึงต้องมีวัตรปฏิบัติมา เอาวัตรปฏิบัติมาให้มันสะอาด สะอาดด้วย ธรรมะของพระพุทธเจ้า ธรรมะของพระพุทธเจ้าบัญญัติไว้แล้ว เราไม่ได้เราก็ก็นับเป็นวัตรปฏิบัติ เห็นไหม เป็นข้อวัตร เป็นเครื่องปฏิบัติ เป็นเครื่องดำเนินเข้าไปยับยั้งความคิดสกปรกนั้นให้มัน สะอาดขึ้นมาก่อน ให้เป็นสมาธิธรรมใด เป็นสมาธิธรรมแล้วถึงยกขึ้นวิปัสสนาไป

ยกขึ้นวิปัสสนา เห็นไหม สมาธิธรรมยับยั้งไว้เลยๆ ยับยั้งให้สิ่งที่เคยเกิดเคยตายตาม ความเป็นจริงของมัน มันเคยคิด เคยเกิด เคยตาย ความคิดเกิดตายๆ ในหัวใจนั้นนะ ความเกิด ความตายของความคิดนั้นนะ มันคิดมาตลอด ยับยั้งไม่ให้มันเกิดตาย ให้มันอยู่ทรงตัวได้ ทรงตัว จนมันสืบทอดเนื่องเป็นสมาธิ สมาธิคือจิตที่มันทรงตัวอยู่ได้ ตั้งอยู่ได้ ตั้งมันอยู่ได้ นั้นนะเป็น พื้นที่ยกขึ้นวิปัสสนาไป วิปัสสนานั้นนะถึงทำความสะอาด ทำให้มันสะอาดขึ้น ให้จิตสะอาดขึ้น

ความสกปรกในใจ ทำลายความสกปรกในใจออกทั้งหมด ใจนี้ก็เปี่ยมมัน ใจนี้เป็นมานะ ๘ สะอาดขึ้นมาจนเป็นมานะ ๘ ยังต้องทำลายตัวของหัวใจ ทำลายมานะทิฐิในความยึดมั่น ใน ความเห็น ในความเห็นเฉยๆ ไม่ใช่เห็นออกมาเป็นขั้น ในความรู้สึกเฉยๆ นั้นเป็นขั้น ใน ความรู้สึกเฉยๆ นั้นมันเป็นมานะ ความรู้สึกเฉยๆ ของจิตนั้นนะทำลายถึงตอของจิต ทำลาย ทั้งหมด

ทำลาย เห็นไหม ทำลายขั้นเข้าไป จิตสงบทำลายขั้นเข้าไป มันทำลายเขาแล้ว จิต ทำลายขั้น ทั้งขั้นหมดแล้ว ทั้งจากขั้นมาแล้วมันจะมีผู้ทำลายขั้น ผู้ที่ขั้นมา ผู้ที่ทั้งเขา มา นั้นนะคือมานะ ๘ คืออวิชชา ทำลายตัวนั้นก็คือทำลายตัวจิต ตัวที่มันเป็นเครื่องเดินไปใน ทางเดินนั้นไป ถึงว่าทำลายทั้งตัวเอง ทำลายทั้งจิตนั้น ทำลายแล้วสะอาด ทำลายด้วยวัตรปฏิบัติ มันจะสกปรกไปที่ไหน ในเมื่อธรรมะพระพุทธเจ้าสะอาด ธรรมะพระพุทธเจ้าเยี่ยม แล้ววัตร ปฏิบัตินี้ทำลายถึงว่าจิตนั้นสะอาดตามไปด้วย สะอาดทำลายจนไม่มีตัว แล้วจะเอาอะไรไปเดิน ละ? ถึงลบล้างทั้งหัวใจเราด้วย ลบล้างทั้งทางเดินนั้นด้วย

ทางเดินนั้นจะมีอยู่ต่อไป สำหรับจิตที่สกปรกต่อไป จิตที่ยังมีเครื่องดำเนินอยู่ ยังมีกิเลส อยู่ จะหมุนในวัฏวนไปตลอด แต่จิตที่พ้นจากนั้นไป จิตที่พ้นจากวัฏฏะ จิตที่พ้นจากทำลาย ตัวเอง ไม่มีเครื่องที่ดำเนินได้ สืบทอดกันไม่ได้แล้ว นั้นนะพ้นไป นี้ธรรมะพระพุทธเจ้าเป็นอย่าง

